

Ivo Žajdela

Kdaj izkopi na Pohorju?

3. del

Na stotine in celo tisoče leta 1945 umorjenih ljudi na vzhodnem delu Pohorja čaka – prav tako njihovi sorodniki –, da se slovenska država loti izkopov grobišč in ureditve spominskih znamenj na mestu morišč in grobišč. Politikanti v Rušah onemogočajo graditev kapele.

Pričevalec Franc Ačko ob enem od 30 grobišč na Arehu na Pohorju

Nadaljujemo z opisom izkopa enega od grobišč na Arehu na Pohorju, kot ga je v knjigi *Prekopi žrtev iz prikritih grobišč* opisal dr. Mitja Ferenc.

V petek, 9. novembra, tretji dan prekopa, so delavci zaradi pričakovanih snežnih padavin izpraznjeno jamo Areh 3 zasuli z zemljo in zasadili nekaj smrečic.

Nepredvideno veliko število žrtev in kratek čas, ki ga je za ekshumacijo predvidel naročnik, so raziskovalki s področja fizične antropologije dr. Petri Leban - Seljak onemogočali strokovno zadovoljivo delo. Kot je zapisala v poročilu, je v prvih dveh dneh za silo še lahko sledila tempu izkopa, zadnji dan pa je bilo to povsem nemogoče zaradi ogromne količine izkopanih kosti (bilo jih je več kot prva dva dneva skupaj) in je zato lahko le na hitro izločila in preštela samo kosti spodnjih okončin. Število stegnenic in golenic kaže, da je

bilo žrtev 190, morda tudi kakšna več. Ker so bile nekatere kosti fragmentirane, jih Seljakova ni mogla pregledati.

Analiza antropologije

Žrtve so bile moškega spola. Seljakova je spol določala po spolnih znakih na kolčnicah. Med pregledanimi 173 desnimi in 178 levimi kolčnicami so skoraj vse moške. Vendar pa bi lahko bile med žrtvami tudi 2 ali 3 ženske. Na eni levi in dveh desnih kolčnicah so namreč prevladovali ženski spolni znaki, vendar so bile te kolčnice v dokaj slabem stanju. Verjetno navzočnost

žensk so nakazovali tudi izmerjeni parametri sklepne glave pri 156 desnih stegnenicah, saj so tri stegnenice imele tako majhne sklepne glave, da bi jih lahko uvrstili v rang domnevno ženskih stegnenic. Med kostmi ni bilo nobene otroške. Žrtve so bile starejše od 18 let. Nekaj oseb je bilo v začetku dvajsetih let, večina pa je bila stara nad 23 let. Seljakova je na podlagi rahle abrazije zob in odsotnosti degenerativnih sprememb predvidevala, da je bila večina žrtev mladih, nekaj pa tudi starejših, saj je opazila precej zobne protetike, predvsem mostičkov iz srebrne kovine.

Najdeni različni predmeti ubitih

Glede na predmete, ki smo jih našli ob žrtvah, lahko domnevamo navzočnost vojaških pripadnikov nemške vojske, vojske Neodvisne države Hrvaške in morda srbskih oziroma črnogorskih četnikov. O posmrtnih ostankih nemških vojakov pričajo ostanki uniform nemške mornarice s pozlačenimi gumbi. Gumbi z oznako U in NDH nakazujejo pripadnost oboroženim silam NDH, najdena obutev (ostanki opank) pa bi lahko pripadala črnogorskim četnikom ali pripadnikom Srbskega prostovoljskega korpusa. Žrtve so imele roke zvezane z različnimi vrstami žic, od povsem navadnih kovinskih do električnih in telefonskih. Nekatere so imele zvezane tudi noge. Pri sebi so imele osebno opremo (pipe, očala, ogledala, glavnike, obutev). Med predmeti so našli tudi madžarski novec, kar pa ne pomeni nujno, da so med mrtvimi tudi Madžari, saj so ta denar uporabljali tudi Hrvati.

Izkopali so 190 oseb

Povzamemo lahko, da zaradi neugodnih vremenskih razmer, neustreznega razpisa izvajalca, minirnega grobišča in nekajkrat večjega števila žrtev od predvidnih skeletov niso mogli izkopati v anatomski legi. Iz kotanje, ki je na površini merila okoli 4 x 6 m, so do globine 1,2 m izkopali posmrtno ostanke 190 oseb.

Skeletni ostanki so se shranili v prostorih Pogrebnege podjetja Maribor, leta 2008 pa so jih prenesli v novozgrajeno kostnico na pokopa-

Martin Kostrevec je 11. septembra 2015 ob grobiščih na Arehu govoril o težavah, ki spremljajo postavitev kapele. Poskušajo jih onemogočiti z zavlačevanjem postopkov.

lišču Dobrova pri Mariboru. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je v letu 2009 naročilo ograditev potrjenih grobišč na Arehu, vendar niso ogradili vseh. Ob kolo-vozni poti pri grobišču številka 5 so postavili informativno tablo, ki pa je strokovno oporečna.

Oviranje dela komisije

Tako je sondiranje in izkop grobišča z imenom Lobnica – grobišče pri Ruški koči na Arehu 3 opisal dr. Mitja Ferenc v knjigi *Prekopi žrtev iz prikritih grobišč*.

Iz opisa izkopavanja se jasno vidi, kako nujno je, da vladna komisija za grobišča v miru in brez najrazličnejših težav opravlja svoje delo. Pri izkopih na Arehu leta 2006 in 2007 so jih ovirali dolgi postopki priprave dovoljenj, zamiki v neugodni zimski čas in skrajno omejujoči roki za izkop. Dobili so samo tri dni za izkop, ki je takoj postregel z nepredvidenimi situacijami: najdba eksploziva, obseg grobišča. Komisija mora imeti proste roke, da sama odloča, kje bo raziskovala, kdaj, kako in koliko časa.

Sečnja na grobiščih

V začetku julija 2015 so mediji poročali o poškodovanju ene od lesenih ograj, ki zamejujejo gro- →

Martin Kostrevec

Sorodniki ubitih na vzhodnem delu Pohorja: Johann Kraner in sestra Margarete Jahn (komunisti so jima ubili starše) ter njuna sestrična Sieglinde Wiell (ubili so ji očeta)

Sorodniki ubitih na Arehu so na moriščih in grobiščih že leta 1991 postavili leseni križ.

bišča na Arehu, pred leti pa jih je postavila Republika Slovenija tam, kjer so bila s sondiranjem potrjena prikrita morišča in grobišča. En del gozda, kjer so grobišča, je v lasti Planinskega društva Ruše, en del pa zasebnika iz Nemčije, ki je dobil gozd vrnjen v postopku denacionalizacije. Na tem delu so podirali drevesa, pri čemer so poškodovali ograjo enega od grobišč, v gozdu, ki je posejan z grobišči, pa pustili razmetane kupe vejevja. Ob tem je predsednik Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč dr. Jože Dežman opozoril, da podoben odnos kot do morišč in grobišč na Arehu že dolga leta kažejo tudi organi Planinskega društva Ruše, ki je lastnik dela območja, na katerem so potrjena grobišča. »Pred leti je predsednik društva, zadnji komunistični voditelj Maribora /Rafael Razpet/, do neskončnosti zavlačeval, da bi nam dali soglasje za sondiranje, in nam zagotavljal, da tam grobišč ni. Zdaj, ko so grobišča potrjena in ko želijo svojci žrtev ter državljanska pobuda pod vodstvom Martina Kostreva postaviti kapelico, pa ne dajo soglasja za ta spominski objekt.«

Sin prej omenjenega komunističnega voditelja Maribora Uroš Razpet, ki je župan občine Ruše, nadaljuje očetovo »politiko« in noče sprejeti Martina Kostreva glede postavitve kapele.

Zavlačevanje ob grobiščih

V petek, 11. septembra 2015, je državljanska pobuda za ureditev morišč in grobišč na Arehu organizirala srečanje z sorodniki umorjenih in novinarji. Poklonili so se žrtvam tam umorjenih. Martin Kostrevc, ki vodi pobudo, je znova opozoril na nujnost postavitve dostojnejšega spominskega obeležja na Arehu, saj zdaj v gozdu stojijo le leseni križi in ograje ob grobiščih, kar pa ni trajna rešitev. Že leta 1991 so ob grobiščih

sorodniki na Pohorju ubitih Nemcev postavili večji leseni križ, država pa kasneje še informativno tablo. Martin Kostrevc je poudaril, da si ubiti na Pohorju zaslužijo trajnejši pomnik, kapelico. Dejal je, da mu je predsednik ruškega planinskega društva, ki je lastnik tamkajšnjega gozda, obljubil, da jo bodo lahko postavili, kasneje pa so si premislili. Pravijo, da ni jasno, kdo bo za kapelo skrbel. Tako dovoljenja še vedno nimajo, Kostrevc pa opozarja, da jih poskušajo onemogočiti z zavlačevanjem, da bi čas naredil svoje.

Sorodniki leta 1945 ubitih

Srečanja so se udeležili nekateri sorodniki leta 1945 ubitih. Franc Vodan s Hočkega Pohorja št. 2 je povedal, da so mu ubili očeta (doma, bil je mesarski mojster). Takrat je bil star enajst let. Dejal je, da so jih na Pohorje vozili ubijati tri dni in noči. Tereziji Tomažič in Jerneju Hedlu so leta 1945 ubili očeta Jožeta Hedla iz Spodnje Vižinge pri Radljah, mamo in pet otrok pa zaprli v taborišče Šternthal, tam otroke ločili od mame in jih prepeljali v Ormož.

Na Areh sta prišla Johann Kraner (živi v Nemčiji) in sestra Margarete Jahn (živi v San Diegu v Kaliforniji), otroka Johanna Kranerja in Paule Kraner, roj. Brandstetter, ki so ju verjetno ubili na Pohorju. Johann je delal na železnici, žena Paula je

bila klobučarka; na Pajkovi ulici sta zgradila hišo, ki je bila po vojni zaplenjena. Iz Nemčije je prišla tudi njuna sestrična Sieglinde Wiell (njena sestra Heidi Demmig zaradi bolezni ni mogla priti). Njun oče Franz Godetz je bil trgovec živilske stroke, ubili so ga po vojni leta 1945. Njegova žena Marija (Mitzi), rojena Brandstetter, je bila frizerka pri starših (Frizerstvo Brandstetter v Taborski ulici 2). Bila je sestra Paule Kraner in je po vojni poleg svojih dveh hčera skrbela še za sestrina otroka.

Po srečanju z novinarji je bila v kapeli v Dominikovem domu na Pohorju dvojezična maša, ki sta jo darovala Štefan Ferenčak in kaplan Gašper Otrin.

Kdaj nadaljevanje izkopov?

Na stotine in celo tisoče leta 1945 umorjenih ljudi na vzhodnem delu Pohorja čaka – prav tako njihovi sorodniki –, da slovenska država loti izkopov grobišč in ureditve spominskih znamenj na mestu morišč in grobišč.

Morda bo lanska dopolnitev zakona o grobiščih omogočila, da se nezaslišane težave iz preteklosti ne bodo nadaljevale.

Šestega oktobra 2015 mi je dr. Jože Dežman, predsednik komisije, za potrebe tega članka glede urejanja komunističnih morišč in grobišč na Pohorju dejal:

»Kompleks morišč in grobišč na Pohorju je ta čas delno raziskan in urejen. Državljsanska pobuda, ki jo vodi Martin Kostrevc, je s svojim prizadevanjem za postavitev spominske kapele namesto dotrajane križa nekakšen termometer, ki kaže odnos starokomunističnih sil (zanikanje, nagajanje, podcenjevanje) do urejanja morišč in grobišč. Pohorje je samo del velikega morilskega sistema, ki sega od Dravograda do slovensko-hrvaške meje. Prav gotovo so na Pohorju potrebne nadaljnje raziskave in glede na naravo območja, kjer so morišča in grobišča (gospodarjenje z gozdovi, smučanje in druge rekreativne dejavnosti, nabiralništvo) bo v prihodnosti verjetno dozorela odločitev za prekop vseh posmrtnih ostankov umorjenih in njihov prenos na pokopališče Dobrava v Mariboru. Na Pohorju pa označitev lokacij in spominskega območja.« X